

Ks. dr hab. Krzysztof Mikołajczuk, prof. KUL

Lublin, 5 marca 2024 r.

Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II
w Lublinie

RECENZJA

rozprawy doktorskiej ks. mgr. lic. Piotra Zajęca pt.: „*Ad imaginem ecclesiae universalis. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w uchwałach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej (1982–1986)*”, Warszawa 2024 (ss. 291), napisanej na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie pod kierunkiem ks. dra hab. Marka Saja, prof. uczelni.

W dekrecie Soboru Watykańskiego II o misyjnej działalności Kościoła czytamy: „Misja Kościoła jest więc wypełniana w działaniu, w którym posłuszny nakazowi Chrystusa oraz kierowany łaską i miłością Ducha Świętego uobecnia się on w pełnym wymiarze we wszystkich ludziach i narodach, aby doprowadzić ich do wiary, wolności i pokoju Chrystusowego, przez przykład życia i przepowiadanie, sakramenty i pozostałe środki łaski, tak aby otworzyła się przed nimi wolna i pewna droga ku pełnemu uczestnictwu w misterium Chrystusa” (nr 5). Słowa te, wymieniając różnorakie sposoby, poprzez które uobecnia się pośród ludzi Kościół Chrystusowy, wskazują na rzeczywistość sakramentalną. Prawodawca w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 roku w kan. 840 stanowi natomiast: „Sakramenty Nowego Testamentu, ustanowione przez Chrystusa i powierzone Kościołowi, jako czynności Chrystusa i Kościoła, są znakami oraz środkami, poprzez które wyraża się i wzmacnia wiara, oddawany jest Bogu kult i dokonuje się uświęcenie człowieka. Z tej to racji w najwyższym stopniu przyczyniają się do wprowadzenia, umocnienia i zmanifestowania kościelnej wspólnoty. Dlatego w ich sprawowaniu święci szafarze oraz pozostali wierni winni okazać najwyższy szacunek i należną

staranność”. Prawodawca kodeksowy idąc za myślą Kościoła, wskazuje na sakramenty jako na szczególną rzeczywistość w której i poprzez którą wspólnota Kościoła staje się obecna pośród ludzi. Wnikając natomiast w ten szczególny przejaw życia Kościoła, jaki stanowią sakramenty, należy uznać wyjątkowe znaczenie chrztu, bierzmowania i Eucharystii, jako sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego. Stanowią one bowiem, „fundament całego życia chrześcijańskiego” jak określa to – Katechizm Kościoła Katolickiego (KKK 1212).

Należące do depozytu wiary sakramenty stanowią więc szczególnie obiekt troski Kościoła. W najwyższym stopniu spoczywa ona na najwyższej władzy kościelnej, ale spoczywa ona także nad tymi, którym powierzona została troska o kościoły partykularne, stanowiące *portio populi Dei*. W szczególny sposób, ze względu na konsekrację, z którą wiąże się zadania uświęcania, troskę tę podejmują biskupi diecezjalni.

Jednym z przejawów takiej troski może stanowić synod diecezjalny. Poprzez uchwalenie i wprowadzenia w życie odpowiednich statutów, instytucja synodu może przyczyniać się do odnowy całości przejawów życia Kościoła partykularnego, pośród których życie sakramentalne zawsze zachowywać powinno szczególne miejsce.

Zarysowany powyżej kontekst pozwala z satysfakcją przyjąć podjęte zagadnienia dotyczące sakramentalnego aspektu statutów synodu diecezjalnego w rozprawie doktorskiej ks. Piotra Zająca. Praca, napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Marka Saja, prof. uczelni, powstała na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Doktorant nadał swojej pracy tytuł „*Ad imaginem ecclesiae universalis*. Sakramenty wtajemniczenia chrześcijańskiego w uchwałach IV Synodu Diecezji Tarnowskiej”. Sformułowany w ten sposób temat rozprawy nie budzi wątpliwości co do problemu badawczego, który podejmowany jest w dysertacji. Autor rozprawy wyraźnie zaznacza we wstępie, że praca ma dać odpowiedź na pytanie „jak prawodawstwo soborowe i posoborowe, a także Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku wpłynęły na uchwały tarnowskiego synodu i na jego prawodawstwo w przedmiocie sakramentów chrztu, bierzmowania i Najświętszej Eucharystii”. Perspektywą dla poszukiwania odpowiedzi na tak postawione pytanie jest myśl teologiczna *Vaticanum II* wyrażona w konstytucji dogmatycznej o Kościele – *Lumen Gentium*, wskazująca na prawdę o Kościele partykularnym jako tym, który uformowany jest na wzór Kościoła powszechnego (*ad imaginem Ecclesiae universalis*). Autor zaznacza także we wstępie,

że treścią rozprawy nie jest „stricte analiza finalnych norm prawa IV Synodu Diecezji Tarnowskiej, lecz przede wszystkim sięgnięcie do źródeł...”. Podkreślony zostaje cel, jakim jest odkrycie *mens legislatoris* zawartych w synodalnych normach. Zważywszy na fakt, że w trakcie trwania IV Synodu Diecezji Tarnowskiej nastąpiła promulgacja Kodeksu Prawa Kanonicznego, badanie przeprowadzone przez Autora staje się szczególnie interesujące. Należy zaznaczyć, że zadanie jakie postawił przed sobą Doktorant formułując problem badawczy jest konsekwentnie realizowane w całej rozprawie.

Autor recenzowanej pracy z całą pewnością dokonał solidnej kwerendy naukowej, o czym świadczy zgromadzony bogaty materiał badawczy, uwzględniający opracowania zarówno polskich jak i zagranicznych autorów. Zamieszczony na 39 stronach wykaz bibliograficzny podzielony został na „Źródła” oraz „Literaturę”. Źródła ponadto zostały podzielone na 10 mniejszych jednostek: biblijne, dokumenty Ojców Kościoła i pisarzy chrześcijańskich, kodeksy prawa kanonicznego, dokumenty papieskie, dokumenty soborowe i synodalne, dokumenty Kurii Rzymskiej, prawo partykularne w Polsce, prawo diecezji tarnowskiej, prawo międzynarodowe i prawo polskie. Obrany przez Autora podział jest poprawny i logiczny, poszczególne zaś pozycje zapisane zostały przejrzysto i w sposób prawidłowy.

Dla zastosowanych w dysertacji przypisów Autor użył ciągłej numeracji dla całości pracy. Warto zauważyć, że nie dokumentują one jedynie treści pracy, ale są często miejscem komentarzy lub zamieszczenia cytatów, które w lepszy sposób pozwalają wgłębić się w myśl przeprowadzaną w głównym tekście dysertacji.

Zarówno gdy przypis dotyczy tekstu cytowanego przez Doktoranta w głównym tekście rozprawy, jak i w przypadku gdy przypis dotyczy własnych słów Autora i jest odniesieniem do tekstu w innym źródle, Doktorant stosuje tę samą formę przypisu. Nie zdecydował się na stosowanie terminów „porównaj” (por.) lub „zobacz” (zob.), chociaż jest to często stosowana w literaturze forma. Wskazanie na ten sposób redakcji przypisów ma nie tyle charakter krytyczny, co informacyjny, mogący być pomocnym przy ewentualnej redakcji pracy do wydania drukiem. Zaznaczyć bowiem należy, że w całej pracy Autor w stosowaniu przypisów jest konsekwentny, dzięki czemu nie nastrocza problemów czytelnikowi przy zapoznawaniu się z aparatem krytycznym.

We wstępie Doktorant zaznacza, że do analizy badanych źródeł prawa oraz obranej literatury stosowana jest metoda dogmatyczno-prawna. Ze względu na badany przedmiot należy uznać, że dobór metody jest właściwy, a sam Autor posługuje się nią w sposób nie budzący zastrzeżeń. Pytania może natomiast rodzić sformułowanie użyte przez doktoranta we wprowadzeniu do rozdziału pierwszego (s. 27), w którym traktując o badaniu norm kodeksowych z roku 1917 i 1983, pisze o działaniu dokonywanym „w oparciu o metodę porównawczą”. W literaturze przyjęty jest pogląd, który o metodzie porównawczej pozwala mówić w przypadku badania co najmniej dwóch różnych systemów prawa. Taka sytuacja nie zachodzi we wspomnianym rozdziale pracy. Użyty więc termin domagałby się wyjaśnienia.

Praca została podzielona na trzy rozdziały, które poprzedzone są wykazem skrótów oraz wstępem. Dysertacja zwieńczona została zakończeniem i bibliografią, a także streszczeniami pracy w języku polskim i angielskim. Każdy z rozdziałów został opatrzony krótkim wprowadzeniem, a zwieńczony został podsumowaniem, w którym w przejrzysty i precyzyjny sposób prezentowane są wnioski wypływające z analizy przeprowadzonej w danym rozdziale.

We wstępie Autor pokazuje społeczno-historyczny kontekst, w którym uchwalane były statuty IV Synodu Diecezji tarnowskiej, uwzględniając zarówno najważniejsze wydarzenia z historii Kościoła powszechnego, jak i specyfikę duszpasterską diecezji Tarnowskiej. Przez ukazanie duszpasterskiego znaczenia, oraz wskazanie na potrzebę ujęcia sakramentologii tarnowskiego synodu w nowym aspekcie, dobór tematu pracy zostaje w należyty sposób uzasadniony. Autor, co zostało już podkreślone, we właściwy sposób formułuje problem badawczy i opisuje metodologię. We wstępie zawarty został także przegląd literatury dotyczącej przedmiotu badań, opisana zostaje także struktura formalna pracy. Wstęp zawiera wszystkie elementy formalne i należy uznać, że został właściwie zredagowany.

Dobór tematu pracy zdaje się narzucać podział głównej części pracy na trzy rozdziały. Ten niejako naturalny podział zachowuje Autor w swojej pracy poświęcając kolejne rozdziały poszczególnym sakramentom chrześcijańskiego wtajemniczenia – taki układ pracy jest bardzo pomocny dla czytelnika zapoznającego się z wynikami badań Doktoranta.

Rozdział pierwszy, zgodnie z „logiką” chrześcijańskiego wtajemniczenia, poświęcony został sakramentowi chrztu. Przed przystąpieniem do omówienia treści kanonistycznych Autor przedstawia teologiczne ujęcie „bramy sakramentów”, jakie zostało przyjęte w statutach

synodalnych. Następnie omówiony zostaje podmiot chrztu, z uwzględnieniem sytuacji, gdy przyjmującym chrzest ma być dziecko, osoba powyżej 14 roku życia i osoba dorosła. Analizie zostały poddane także odnoszące się do chrztu świętego obowiązki proboszcza.

Drugi rozdział koncentruje się na statutach, jakie prawodawca tarnowski podjął w sprawie sakramentu bierzmowania. Autor przedstawia najpierw zamysł redakcyjny, jaki towarzyszył Ojcom synodalnym w odniesieniu do kolejnego z sakramentów wtajemniczenia. Także w tym przypadku uwzględniona zostaje perspektywa teologiczna. Następnie analizowane są normy dotyczące kandydatów do przyjęcia sakramentu bierzmowania oraz warunków, jakie muszą spełnić odnośnie do ważności oraz godziwości przyjmowanego sakramentu. Omówiony zostaje także synodalny zamysł dotyczący dalszego i bliższego przygotowania do sakramentu bierzmowania. Podkreślona zostaje również świadomość prawodawcy tarnowskiego dotycząca wspólnotowej odpowiedzialności za bierzmowanie. Chociaż bowiem sakrament bierzmowania domaga się osobistego zaangażowania kandydata, to przecież sakrament udzielany jest we wspólnocie Kościoła, a zatem także wspólnota ma w tym wydarzeniu ważną rolę do spełnienia. Cenna jest zatem analiza przepisów dotyczących odpowiedzialności rodziców oraz wspólnoty parafialnej w przygotowaniu kandydatów do przyjęcia sakramentu zwanego „sakramentem dojrzałości”. W końcowych punktach tego rozdziału podjęte zostają także zagadnienia dotyczące świadka bierzmowania oraz szafarza tego sakramentu.

W ostatnim rozdziale dysertacji uwaga zostaje poświęcona Najświętszej Eucharystii. Podobnie jak w poprzednich rozdziałach na początku ukazany zostaje teologiczna perspektywa, która przyjmowana była przez Ojców synodalnych podczas tworzenia prawa synodalnego. Treść rozdziału tworzą następnie analiza norm dotyczących sprawowania Eucharystii. Uwzględnione zostają zatem synodalne normy dotyczące zaangażowania w Eucharystię wyświęconych szafarzy, roli i zadań służby liturgicznej, binacji i trynacji Mszy świętej, koncelebry Eucharystii oraz miejsca sprawowania Eucharystii, a także przepisy dotyczące stypendiów mszalnych. Omówione zostaje także zawarte w statutach synodalnych prawo liturgiczne.

Kolejną kwestią poddaną badaniom są normy dotyczące udziału w Eucharystii. Analizie poddane zostały normy dotyczące udziału w niedzielnej i świątecznej Mszy św. oraz przyjmowaniu komunii świętej. Dużą uwagę (idąc w ślad za prawodawstwem synodalnym) Autor poświęca szczególnej (pod względem pastoralnym) formie przyjęcia komunii świętej,

jaką jest pierwsza komunია święta. Szczegółowej analizie poddane zostały także normy dotyczące przygotowania do tego sakramentu oraz przebiegu tej uroczystości i pozaeucharystycznym formom celebrowania tego wydarzenia.

Ostatni z punktów rozdziału poświęcony został eucharystycznemu kultowi sprawowanemu poza Mszą świętą. Doktorant przedstawia w nim wyniki badania synodalnych statutów dotyczących przechowywania Najświętszego Sakramentu, wystawienia *Sanctissimum*, możliwości nawiedzenia Najświętszego Sakramentu przez wiernych poza czasem sprawowania Eucharystii i nabożeństw oraz kwestie dotyczące procesji teoforycznych.

W zakończeniu dysertacji Autor w sposób całościowy zbiera wnioski z dokonanych w poszczególnych rozdziałach analiz. Wnioski z analiz dotyczących statutów odnoszących się do poszczególnych sakramentów zostały wprawdzie przedstawione w podsumowaniu poszczególnych rozdziałów, w zakończeniu nie mamy jednak do czynienia ze zbędnym powtórzeniem. Dokonana na bardziej ogólnym poziomie rekapitulacja umożliwi czytelnikowi całościowe spojrzenie na poruszany w pracy problem badawczy. Sposób zredagowania zakończenia podkreśla także, wyraźnie dostrzegalną w całym korpusie rozprawy, konsekwencję Autora w realizowaniu obranego przez siebie celu badawczego.

Znakomitą kwerendę naukową i rzetelność oraz wnikliwość dokonanych w dysertacji analiz należy przyjąć z wielkim uznaniem. Autor bowiem w swojej pracy nie ogranicza się tylko do zestawienia norm wypływających z synodalnych statutów z prawem powszechnym Kościoła oraz z dokumentacją archiwalną zawierającą schematy i wersje robocze późniejszych dokumentów końcowych. Zachowując swoistą akademicką odwagę poddaje wyniki swoich badań ocenie i stara się określić, zgodnie z obranym przez siebie celem, na ile statuty IV Synodu Diecezji Tarnowskiej ukazują *mens legislatoris* przeniknięty treściami Soboru Watykańskiego II oraz porządkiem prawnym wypływającym z Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II. Autor nie waha się wskazywać miejsc, w których przepisy pozostają pod wpływem kodeksu z roku 1917 bądź są wynikiem specyficznej dla diecezji tarnowskiej praktyki pastoralnej, niedostosowanej jeszcze do *aggiornamento Vaticanum II*. W swojej dysertacji Doktorant wskazuje także na przepisy, których treść nie została ułożona dostatecznie precyzyjnie, traktuje także o aspektach, które nie zostały poddane należyтым regulacjom oraz zwraca uwagę na zastosowanie w niektórych statutach języka, który nie dostarcza właściwej dla wymogów prawa precyzji.

Z uznaniem należy jednak odnotować, że wszelkie uwagi krytyczne przedstawiane są z zachowaniem należytego szacunku do dokonań Ojców synodalnych IV Synodu Diecezji Tarnowskiej. Autor rozprawy z uznaniem odnosi się do pracy włożonej w przygotowanie i przeprowadzenie synodu, a także podkreśla ogrom wyzwań, jaki stał przed podejmującymi się dzieła synodu, dla którego szczególnym kontekstem były dokonania Soboru Watykańskiego II oraz wchodzącego w życie w czasie trwania synodu nowego kodeksu prawa kanonicznego.

W ocenie pracy podkreślić trzeba także staranny i poprawny język, który zachowując precyzję właściwą dla naukowej dyscypliny pozostaje przejrzysty i mógłby być zrozumiały także dla czytelnika, który nie jest ekspertem w dziedzinie prawa kanonicznego. Z niezwyklej uznaniem podkreślić należy także pieczołowitą pracę redakcyjną, dzięki której w tak obszernej pracy niemal nie sposób dopatrzeć się technicznych niedociągnięć. Wynikające więc niejako z obowiązku recenzenta uwagi w tej materii kierowane są w duchu życzliwości jako pomoc przy ewentualnym wydaniu pracy drukiem:

- na stronie 26 oraz 54 użyte zostało łacińskie określenie na chrzest jako na „bramę sakramentów – słowo „iauna” należałoby zmienić na „ianua”;
- na stronie 47 użyto słowa „czasookres” – chociaż słowo to bywa używane w literaturze fachowej z różnych dziedzin, ma jednak charakter pleonastyczny;
- na stronie 86, 97, 102 znalazł się zwrot „domniemuje się” – dla zachowania poprawności należałoby użyć czasownika w formie niedokonanej i zastosować zwrot „domniemywa się”.

Rozprawa jest poprawna pod względem formalnym i posiada liczne walory merytoryczne, a postawione sobie przez Autora cele naukowe zostały właściwie zrealizowane. Praca w bardzo wyraźny sposób ukazuje umiejętność samodzielnego opracowania postawionej przez Doktoranta tezy naukowej. Dysertacja odpowiada zatem wymaganiom stawianym pracom doktorskim i należy z satysfakcją przyjąć fakt opracowania tego zagadnienia w ramach rozprawy doktorskiej, która stanowi wkład Autora w rozwój badań nad prawem partykularnym Kościoła. Z dużym prawdopodobieństwem można zakładać, że dorobek recenzowanej dysertacji będzie cenną pomocą dla kanonistów podejmujących zagadnienia dotyczące ustawodawstwa diecezji tarnowskiej. 2 grudnia 2023 roku zakończył się V Synod Diecezji Tarnowskiej, a jego uchwały wejdą w życie 31 marca 2024 roku. Jak zatem

celnie w zakończeniu doktoratu zauważa Autor: „Niemalże 40 lat po wydarzeniach synodalnych w diecezji tarnowskiej na nowo zostały przepracowane zagadnienia dotyczące życia duchowieństwa i wiernych świeckich, przy uwzględnieniu zmian kulturowych i społecznych. Interesującym wydaje się porównanie tych dwóch dokumentów prawnych (IV i V synodu – przyp. recenzenta) w temacie sakramentów inicjacji chrześcijańskiej”.

Rozprawa odpowiada wymogom stawianym rozprawie doktorskiej, tak pod względem merytorycznym jak i formalnym. Z całym przekonaniem stawiam zatem wniosek o przystąpienie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

x Krzysztof Mikotajun
/recenzent/